

Zarys dziejów przemysłu papierniczego w Łodzi

Łódź zawdzięcza swój rozwój przemysłowi włókiennicemu. Warto jednak mieć na uwadze fakt, że miasto posiada również tradycje papiernicze. Wprawdzie działające tu wytwórnie papieru i tektury oraz fabryki przetwórstwa papierniczego nie należały do największych łódzkich zakładów przemysłowych, jednak w związku z zapotrzebowaniem innych branż (m.in. włókiennictwa) na różne wyroby papierowe liczba firm papierniczych działających w tym mieście była znacząca. Po zakończeniu drugiej wojny światowej w Łodzi ulokowano władze upaństwowianego wówczas przemysłu papierniczego, w wyniku czego w kolejnych latach znaczenie miasta dla fabryk papieru, tektury i wyrobów papierowych z całego kraju stało się kluczowe. W związku z tym dotąd pojawiło się wiele publikacji, w których przedstawiono rolę, jaką Łódź odegrała dla przemysłu papierniczego w okresie powojennym¹. Miesięcznik „Przegląd Papierniczy” (którego redakcja znajduje się również w Łodzi) na przestrzeni dekad opublikował artykuły opisujące powojenny rozwój branży. Na ich marginesie pojawiały się skromne informacje o łódzkich zakładach przed drugą wojną światową². Niniejsze opracowanie, które ma wypełnić lukę w badaniach nad dziejami przemysłowej Łodzi, może być przydatne również dla uzupełnienia wiedzy na temat historii przemysłu papierniczego od schyłku XIX wieku po czasy współczesne.

Jako materiał badawczy do artykułu posłużyły głównie księgi adresowe przemysłu na terenie Królestwa Kongresowego, których wydawanie zapoczątkowano staraniem Leona Jeziorańskiego w 1904 roku³, księgi adresowe przemysłu na terenie Drugiej Rzeczypospolitej oraz nieliczne artykuły prasowe i opracowania fachowe. Znaczna część tych materiałów została w ostatnich latach udostępniona w bibliotekach cyfrowych, co ułatwia dotarcie do ich treści. Część informacji pochodzi z niemieckojęzycznych ksiąg adresowych przemysłu papierniczego, dostępnych

¹ S. Libiszowski, *Papiernictwo w Polsce w latach 1900–1985* [w:] *500 lat papiernictwa w Polsce. Kongres Papierników Polskich*, Świecie/Tleń 3–4.10.1991 r., s. 25; *Historia działalności Stowarzyszenia Polskich Papierników w latach 1946–2001*, red. K. Bączyńska, Łódź 2002; M. Szymczyk, *Polski przemysł papierniczy 1945–1989*, Duszniki Zdrój 2007, s. 89–109; idem, *Łódź centrum zarządzania polskim przemysłem papierniczym*, „Przegląd Papierniczy” 2015, nr 7, s. 384–387.

² Wśród nich największe znaczenie mają: S. Bielski, *Łódzkie Zakłady Wyrobów Papierowych*, „Przegląd Papierniczy” 1960, nr 11, s. 332–334; A. Sułat, K. Subicki, *Łódzkie Zakłady Cewek Przędzalniczych*, „Przegląd Papierniczy” 1964, nr 5, s. 146–149.

³ *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok 1904*, oprac. L. Jeziorański, Warszawa 1904, <<http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=2018&from=publication>> [dostęp: 1–8 października 2015 roku].

w Muzeum Papiernictwa. W związku z dość częstymi zmianami nazw ulic w Łodzi praktycznym narzędziem pomagającym identyfikować miejsca, w których działały niegdyś poszczególne zakłady, jest dostępny w Internecie *Słownik nazewnictwa miejskiego Łodzi*, opracowany przez przedstawicielki łódzkiego świata nauki – Danutę Bieńkowską i Elżbietę Umińską-Tytoń⁴.

1. Pierwsze wytwórnie papieru i tektury

Początki wyrobu papieru w Łodzi datowane są na ostatnią dekadę XIX wieku i wiążą się z działalnością Eliasza Pańskiego – przemysłowca wywodzącego się z Piotrkowa Trybunalskiego, gdzie w połowie lat 70. XIX wieku założył prężnie działający dom wydawniczy z drukarnią i składem papieru. W oficynie Pańskiego drukowano między innymi trzytomowe dzieło autorstwa Kazimierza Stronczyńskiego *Dawne monety polskie dynastii Piastów i Jagiellonów*, liczne judaika oraz pisma użytkowe. Z czasem Eliaz Pański zainteresował się Łodzią, gdzie u schyłku lat 80. XIX wieku na obszarze dzisiejszego Śródmieścia nabył liczne parcele i budynki, a około 1900 roku zamieszkał w tym mieście na stałe⁵. Ulica, do której przylegały parcele należące do Eliasza Pańskiego, od jego nazwiska zyskała nazwę „ulica Pańska”. Po śmierci Stefana Żeromskiego ulicy nadano imię wielkiego pisarza. Swoją fabrykę papieru Eliaz Pański uruchomił przy ówczesnej ulicy Długiej (według obecnego nazewnictwa ulic posesja po dawnej papierni znajduje się przy ulicy Gdańskiej 79)⁶. W wykazach przemysłowych pojawiają się rozbieżności odnośnie do daty założenia owej papierni. We wcześniejszych zestawieniach widnieje rok 1894⁷, a w materiałach z okresu międzywojennego data założenia fabryki przesunięta jest na 1886 rok⁸. Zakład Eliasza Pańskiego wytwarzał papier pakowy szary i kolorowy oraz tekturę introligatorską i pakową. Na początku XX wieku zatrudnienie znajdowało tam 60 osób⁹. Według danych z 1926 roku fabryka była prowadzona przez spadkobierczynię Eliasza Pańskiego: Helenę Brodzką i Różę Pańską i zatrudniała 50 robotników¹⁰. W zestawieniach zakładów przemysłowych z lat 30. XX wieku brak

⁴ D. Bieńkowska, E. Umińska-Tytoń, *Słownik nazewnictwa miejskiego Łodzi*, <<http://www.log.lodz.pl/modgikwww/pl/Leksykon.aspx>> [dostęp: 1 czerwca – 10 października 2015 roku].

⁵ J. Brodzka, *Siedem pokoleń w Łodzi. Pańscy, Brodzczy i Rimlerowie*, <www.uml.lodz.pl/get.php?id=3391> [dostęp: 10 września 2015 roku].

⁶ W 1920 roku, aby uczcić odzyskanie przez Polskę Pomorza, ulicę Długą przemianowano na ulicę Gdańską. D. Bieńkowska, E. Umińska-Tytoń, *Słownik...* [4], hasło: *ul. Długa*, <<http://www.log.lodz.pl/modgikwww/pl/Leksykon/G.aspx#GDANSKA>> [dostęp: 27 września 2015 roku].

⁷ *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim na rok 1906*, oprac. L. Jeziorański, Warszawa 1905, poz. 3513, <<http://pbc.biaman.pl/dlibra/docmetadata?id=11944>> [dostęp: 1 października 2015 roku].

⁸ *Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów. 1922*, oprac. A.R. Sroka, Warszawa 1922, poz. 18036.

⁹ *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim na rok 1906* [7].

¹⁰ *Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów. 1926*, oprac. A.R. Sroka, Warszawa 1926, poz. 18036.

informacji o pierwszej łódzkiej papierni, zatem można przypuszczać, że zaprzestała ona działalności w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego lub nieco wcześniej.

Kolejna fabryka wytwórcza branży papierniczej na obszarze dzisiejszej Łodzi powstała w 1907 roku w przyległej wówczas do tego miasta Rudzie Pabianickiej. Założył ją przy ulicy Świętojańskiej 1 Edward Baier¹¹. W 1945 roku Ruda Pabianicka została włączona do Łodzi, jednak ulica, przy której znajdowała się fabryka tektury, zachowała dawną nazwę¹². Od 1919 roku firmę prowadził Arnold Bajer, który wytwarzał tekturę introligatorską, żakardową (do wytwarzania kart tkackich do maszyn Jacquarda) i szaftową (do wytwarzania cholewek butów) na rynek krajowy i na eksport, m.in. do Rumunii i Wolnego Miasta Gdańska¹³. Według zestawienia przemysłowego z 1926 roku właścicielem fabryki był wówczas Arnold Bajer. Zakład dawał zatrudnienie 25 robotnikom, a wytwarzał tektury żakardowe, introligatorskie oraz z pokryciem imitującym skórę¹⁴. Wykaz z połowy lat 30., informuje, że oprócz wspomnianych wyżej tektur produkowano w Rudzie Pabianickiej również tektury do nawijania tkanin i pakowania przędzy oraz papier pakowy, workowy, torebkowy i cewkowy¹⁵. W tamtym czasie zakład zatrudniał już 110 robotników, a park maszynowy stanowiły 2 holendry, 2 kołognioty i 4 maszyny tekturnicze. Roczna wydajność wytwórni określano wówczas na 1500 ton wyrobów¹⁶. Według danych z czasów wojny zatrudnienie fabryki wzrosło aż do 220 osób¹⁷. Wraz z wybuchem drugiej wojny światowej rozpoczął się najtragiczniejszy okres w historii fabryki. Arnold Bajer opowiedział się po stronie okupantów i udostępnił im swoją fabrykę. Już 8 września 1939 roku w wytwórni tektury urządzono obóz dla aresztowanej ludności polskiej i żydowskiej. Według szacunków w różnych okresach miało tam przebywać łącznie około 2 tysięcy osób¹⁸.

Oprócz omówionych powyżej dwóch zakładów wytwórczych przemysłu papierniczego w Łodzi przez krótki okres działała jeszcze jedna fabryka tektury litej. Wykazy przemysłowe z lat 20. XX wieku wzmiankowały w Łodzi wytwórnię tek-

¹¹ *Fabryka tektury E. Baier w Rudzie Pabianickiej*, „Kurjer Handlowy” – dodatek specjalny do pisma „Ilustrowana Republika”, 28.01.1928, nr 28, s. 2, <<http://bc.wbp.lodz.pl/Content/23675/IlustrowanaRepublika1928Nr028.pdf>> [dostęp: 1 października 2015 roku]. Po raz pierwszy w wykazie przemysłowym fabryka została wymieniona w 1922 roku pod łódzkim adresem przy Piotrkowskiej 253 – *Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów. 1922* [8], poz. 18030. Jednak począwszy od wykazu z 1926 roku, podawany jest adres w Rudzie Pabianickiej – *Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów. 1926* [10], poz. 18035.

¹² D. Bieńkowska, E. Umińska-Tytoń, *Słownik...* [4], hasło: *ul. Świętojańska*, <<http://www.log.lodz.pl/modgikwww/pl/Leksykon/Spl.aspx>> [dostęp: 1 października 2015 roku].

¹³ *Fabryka tektury E. Baier w Rudzie Pabianickiej* [11].

¹⁴ *Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów. 1926* [10], poz. 18035.

¹⁵ *Rocznik polskiego przemysłu i handlu 1938*, Warszawa 1938, poz. 12793.

¹⁶ *Birkner. Adressbuch der Papierindustrie Europas*, Berlin 1938, s. II–129.

¹⁷ *Birkner. Adressbuch der Papierindustrie Europas*, Berlin 1944, s. I–104.

¹⁸ *Miejsca pamięci w Rudzie Pabianickiej*, portal internetowy Klubu Sympatyków Rudy Pabianickiej, <<http://www.rudapabianicka.com.pl/Podstrony/pamiec.html>> [dostęp: 12 czerwca 2015 roku].

tury przy ulicy Srebrzyńskiej 2. Ten niewielki zakład działał pod nazwą Herkules, a rocznie produkował około 200 ton tektury szarej¹⁹. Fabryka po raz ostatni została wymieniona w 1926 roku, a jej właścicielem miał być wówczas Józef Adelfang²⁰.

Na podstawie przytoczonych powyżej informacji należy stwierdzić, że wytwórcza branża papiernicza na terenie Łodzi miała stosunkowo niewielkie znaczenie. Nieliczne tutejsze fabryki papieru i tektury litej były zakładami małymi w porównaniu choćby z papiernią w Pabianicach – głównym dostawcą papieru dla Łodzi.

2. Zakłady przetwórstwa papierniczego

Już w drugiej połowie XIX wieku można w Łodzi zaobserwować szybki rozwój przetwórstwa papierniczego. Liczne zakłady przetwarzały papier produkowany w innych zakładach (m.in. w pobliskich Pabianicach) na wyroby przydatne licznym branżom – głównie przemysłowi włókienniczemu. Łódzkie fabryki włókiennicze potrzebowały różnych wyrobów papierowych, z których za najważniejsze należy uznać cewki przędzalnicze. Wytwarzano je z drewna, metalu, tworzywa sztucznego i z papieru, który po zwinięciu i odpowiednim zaimpregnowaniu tworzył sztywny rdzeń, na który nawijano przędzę²¹.

W Łodzi liczne przędzalnie i tkalnie potrzebowały ogromnych ilości cewek przędzalniczych. Dlatego produkcję papierowych cewek zapoczątkowano w tym mieście już w latach 80. XIX stulecia. Największy łódzki zakład wytwarzający ten asortyment powstał przy ulicy Milscha 60 (od 1923 roku – ulica Mikołaja Kopernika)²² z inicjatywy Leonida Toepffera w 1889 roku. Fabryka szybko się rozwijała i na początku XX wieku była już największym łódzkim dostawcą cewek i szpulek przędzalniczych. Przed pierwszą wojną światową zatrudniała około 180 robotników, a wartość rocznych obrotów firmy szacowano na 75 tysięcy rubli²³. Po śmierci Leonida Toepffera firmę przejął jego spadkobierca – Włodzimierz Toepffer, który zakład unowocześniał i rozwijał produkcję²⁴, dzięki czemu przez następne lata utrzymał pozycję najważniejszego dostawcy szpulek papierowych dla przemysłu włókienniczego w Łodzi.

W 1891 roku przy ówczesnej ulicy Zawadzkiej 16 (obecnie ulica Próchnika)²⁵ powstała druga fabryka papierowych cewek przędzalniczych. Na początku XX wie-

¹⁹ *Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów. 1922* [8], poz. 18032.

²⁰ *Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów. 1926* [10], poz. 18034.

²¹ *Encyklopedia techniki. Przemysł lekki*, Warszawa 1986, s. 70.

²² D. Bieńkowska, E. Umińska-Tytoń, *Słownik...* [4], hasło: *ul. Kopernika*, <<http://www.log.lodz.pl/modgikwww/pl/Leksykon/K.aspx#KOPERNIKA>> [dostęp: 4 października 2015 roku].

²³ *Przemysł fabryczny w Królestwie Polskim 1910*, oprac. A.R. Sroka, Warszawa 1910, poz. 4551, <<http://pbc.biaman.pl/dlibra/docmetadata?id=11876>> [dostęp: 3 października 2015 roku].

²⁴ *Fabryki szpulek papierowych*, „Kurjer Handlowy” – dodatek specjalny do pisma „Ilustrowana Republika”, 28.01.1928, nr 28, s. 2.

²⁵ D. Bieńkowska, E. Umińska-Tytoń, *Słownik...* [4], hasło: *ul. Zawadzka*, <http://www.log.lodz.pl/modgikwww/pl/Leksykon/Z.aspx#ZAWADZKA_OLD> [dostęp: 4 września 2015 roku].

ku jako jej właściciel wymieniony był Leon Laskowski, który według spisu przemysłowego opublikowanego w 1904 roku zatrudniał 9 robotników²⁶. W następnych latach Laskowski zwiększył zatrudnienie do 22 osób i przed 1910 rokiem osiągał obroty na poziomie 30 tysięcy rubli rocznie²⁷. W okresie międzywojennym Leon Laskowski wytwarzał cewki przędzalnicze w zakładzie przy ulicy Średniej 40 i 42 (obecnie ulica Pomorska)²⁸. Należy zatem przyjąć, że z ulicy Zawadzkiej produkcja została przeniesiona do nowej siedziby firmy na Pomorską²⁹.

Na 1893 rok datowane jest powstanie kolejnej fabryki papierowych cewek. Na początku XX wieku jej właścicielem był O. Teichfeld. W najwcześniejszych wykazach przemysłowych brakuje danych na temat lokalizacji tego zakładu³⁰. Z literatury wiemy o fabryce cewek przędzalniczych uruchomionej w 1893 roku³¹ przy ulicy, którą z czasem nazwano Suwalską³². Można zatem przypuszczać, że w obydwu przypadkach chodzi o tę samą fabrykę. W okresie międzywojennym właścicielem wytwórni był Wiktor M. Künstler. Zatrudniał on 39 osób, a park maszynowy jego zakładu stanowiło 51 maszyn³³.

Kolejny zakład wytwarzający cewki przędzalnicze powstał w Łodzi przy ulicy Wysokiej 22 w 1900 roku. Jego właścicielem był Chr. Bigge. Początkowo zatrudniał około 60 robotników, a jego obroty szacowano na 75 tysięcy rubli³⁴. Według danych opublikowanych w 1908 roku Bigge zatrudniał już 110 robotników, a obroty jego firmy wzrosły do 150 tysięcy rubli. Był to zatem przed pierwszą wojną światową drugi co do wielkości producent papierowych cewek przędzalniczych³⁵. W okresie międzywojennym wykazy przemysłowe nie wymieniają już tego zakładu.

W 1908 roku powstała fabryka szpulek papierowych dla przędzalni przy ulicy Średniej 67 (obecnie ulica Pomorska)³⁶. Zakład prowadziła firma Litmanowicz i Spółka, a obroty przedsiębiorstwa wynosiły około 30 tysięcy rubli. Fabryka zatrudniała wówczas 20 osób³⁷. W pierwszym powojennym wykazie przemysłowym

²⁶ *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok 1904* [3], s. 314.

²⁷ *Przemysł fabryczny w Królestwie Polskiem 1910* [23], poz. 4540.

²⁸ D. Bieńkowska, E. Umińska-Tytoń, *Słownik...* [4], hasło: *ul. Średnia*, <http://www.log.lodz.pl/modgikwww/pl/Leksykon/Spl.aspx#SREDNIA_OLD> [dostęp: 4 września 2015 roku].

²⁹ *Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów. 1922* [8], poz. 18175.

³⁰ *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok 1904* [3], s. 314; *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok 1906* [7], poz. 3608.

³¹ *Dzieje Centralnego Biura Technicznego Przemysłu Papierniczego*, red. L. Goetzendorf-Grabowski, Łódź 2014, s. 9.

³² D. Bieńkowska, E. Umińska-Tytoń, *Słownik...* [4], hasło: *ul. Suwalska*, <<http://www.log.lodz.pl/modgikwww/pl/Leksykon/S.aspx>> [dostęp: 1 października 2015 roku].

³³ *Rocznik polskiego przemysłu i handlu 1936*, Warszawa 1936, poz. 9569.

³⁴ *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok 1906* [7], poz. 3589.

³⁵ *Przemysł fabryczny w Królestwie Polskiem 1908*, Warszawa 1908, poz. 3415, <<http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/doccontent?id=3472&from=FBC>> [dostęp: 1 września 2015 roku].

³⁶ D. Bieńkowska, E. Umińska-Tytoń, *Słownik...* [4], hasło: *ul. Średnia*, <http://www.log.lodz.pl/modgikwww/pl/Leksykon/Spl.aspx#SREDNIA_OLD> [dostęp: 1 października 2015 roku].

³⁷ *Przemysł fabryczny w Królestwie Polskiem 1910* [23], poz. 4542.

można odszukać informację o zakładzie Litmanowicza przy ulicy Pomorskiej 152³⁸, jednak według wykazów z lat 30. fabryka Litmanowicza znajdowała się przy ulicy Morskiej 3 (obecnie ulica Tamka)³⁹. W związku z tym, że ulica Tamka przecina ulicę Pomorską w okolicach posesji oznaczonej numerem 152, można sądzić, że fabryka, o której mowa, znajdowała się właśnie w tym miejscu⁴⁰. W wykazie przemysłowym opublikowanym w 1938 roku widnieje zapis o fabryce cewek papierowych Samuela Litmanowicza przy ulicy Kilińskiego 234. Zakład zatrudniał wówczas 100 robotników i 3 urzędników⁴¹.

Przed pierwszą wojną światową zapoczątkowała działalność jeszcze jedna wytwórnia cewek przedzalniczych z papieru. Założyli ją w 1912 roku Ryszard Hinze i Oskar Buss przy ulicy Kościuszki 9. W zestawieniu opublikowanym w 1922 roku zatrudniali oni 29 pracowników, a ich roczny obrót sięgał 65 tysięcy rubli⁴². Przed wielkim kryzysem gospodarczym zakład wyposażony był w 75 maszyn produkcyjnych i 24 urządzenia pomocnicze, a zatrudniał 50 robotników⁴³. Po zakończeniu wielkiego kryzysu gospodarczego informacje o fabryce cewek przy ulicy Kościuszki już się nie pojawiły⁴⁴.

Spośród łódzkich zakładów wytwarzających od lat 80. XIX stulecia cewki papierowe u schyłku okresu międzywojennego działalność produkcyjną prowadziły cztery: najstarsza i największa przy ulicy Kopernika 60 (fabryka Toepfferów), przy ulicy Suwalskiej 27 (fabryka Künstlera), przy ulicy Pomorskiej 40 (zakład Laskowskiego) oraz przy ulicy Kilińskiego 234 (wytwórnia Litmanowicza). Należy dodać, że w pobliskich Pabianicach od 1901 roku prowadziła działalność należąca do G.A. Kruschego kolejna wytwórnia cewek i szpułek przedzalniczych⁴⁵.

Oprócz wykorzystywania cewek i szpułek przedzalniczych łódzkie zakłady włókiennicze z pewnością używały papieru jako materiału do pakowania swoich produktów. Należy jednak zaznaczyć, że papierowe opakowania były stosowane nie tylko przez zakłady włókiennicze, ale także przez większość fabryk innych branż. Najczęściej do pakowania innych produktów wykorzystywano całe zwoje papieru, które docinano do odpowiednich rozmiarów, lub też używano specjalnie pociętych już arkuszy o różnych formatach. Takie arkusze wykorzystywano nie tylko w fabrykach, ale również w sklepach do pakowania towarów (ten system został wyparty

³⁸ *Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów. 1922* [8], poz. 18178.

³⁹ D. Bieńkowska, E. Umińska-Tytoń, *Słownik...* [4], hasło: *ul. Morska*, <http://www.log.lodz.pl/modgikwww/pl/Leksykon/M.aspx#MORSKA_OLD> [dostęp: 1 października 2015 roku].

⁴⁰ *Wydawnictwa informacyjno-adresowe przemysłu polskiego*, t. 5: *Przemysł drzewny i papierniczy*, Warszawa 1930, poz. 19265, <<http://www.sbc.org.pl/dlibra/docmetadata?id=28143>> [dostęp: 10 września 2015 roku].

⁴¹ *Rocznik polskiego przemysłu i handlu 1938* [15], poz. 13032.

⁴² *Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów. 1922* [8], poz. 18172.

⁴³ *Fabryki szpułek papierowych* [24].

⁴⁴ Po raz ostatni zakład został wymieniony w 1930 roku – *Wydawnictwa informacyjno-adresowe...* [40], poz. 19261a.

⁴⁵ *Rocznik polskiego przemysłu i handlu 1938* [15], poz. 13030, 13031, 13032, 13036, 13039.

przez folie dopiero u schyłku XX wieku). Arkusze, z których wykonywano tutki, wykorzystywano również do pakowania produktów sypkich (te już w okresie międzywojennym stopniowo były zastępowane przez papierowe torebki).

W drugiej połowie XIX stulecia pudełka z tektury litej stawały się coraz częściej stosowanym opakowaniem, czemu sprzyjał rozwój produkcji tych wyrobów. Pierwszy wykaz przemysłowy Królestwa Polskiego z 1904 roku wymienia w Łodzi dwa zakłady wytwarzające taki asortyment: wytwórnię Danzygera przy ulicy Piotrkowskiej 16 oraz Prusiego przy Wólczańskiej 27. Pierwszy z zakładów zatrudniał zaledwie 17 robotników, a obroty notował na poziomie 10–11 tysięcy rubli, z kolei drugi dawał pracę około 70 robotnikom, a jego obrót szacowano na 44 tysiące rubli⁴⁶. Późniejsze źródła uszczegółwiają informacje odnośnie do dat powstania obydwu zakładów oraz dokumentują ich rozwój. Z wykazu przemysłowego z 1910 roku dowiadujemy się, że zakład przy Piotrkowskiej powstał w 1889 roku, a przy Wólczańskiej – pięć lat później. Jednocześnie obydwie fabryki zostały powiększone i przynosiły swym właścicielom większe zyski⁴⁷. W 1912 roku zakład Rudolfa Prusiego został przeniesiony na ulicę Pańską 52 (obecnie ulica Żeromskiego). Z czasem oprócz pudełek Prusse wprowadził produkcję między innymi papierów kolorowych, ilustracyjnych, oklein na pudełka, a także bibułek kolorowych, jak też rolek papieru toaletowego⁴⁸.

Rudolf Prusse jeszcze przed wielkim kryzysem gospodarczym zaangażował się w tworzenie kolejnego łódzkiego przedsiębiorstwa papierniczego. Wykazy przemysłowe z lat 30. wymieniają fabrykę pudełek tekturowych, która działała od 1927 roku przy ulicy Kopernika 60, obok wytwórni cewek przedzalniczych. Należała ona do Marii Kaczorowskiej, a jej współnikami byli: Włodzimierz Toepffer (właściciel fabryki cewek przedzalniczych) oraz właśnie Rudolf Prusse. U progu lat 30. zakład Kaczorowskiej zatrudniał 108 pracowników, a wytwarzał między innymi pudełka na papierosy dla Polskiego Monopolu Tytoniowego⁴⁹. W kolejnych latach główną siedzibą firmy stały się zabudowania przy ulicy Żeromskiego 52, obok fabryki wyrobów papierowych Rudolfa Prusiego⁵⁰. W drugiej połowie lat 30. obydwie firmy działały pod jednym dachem – przy ulicy Żeromskiego. Wytwórnia pudeł tekturowych prowadzona była pod nazwą M. Kaczorowska i Ska z o.o. Fabryka Pudełek i Opakowań. Zarządzali nią: Józef Kaczorowski, Rudolf Prusse i Franciszek Busz. Powstawały tam

⁴⁶ *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok 1904* [3], s. 313–314.

⁴⁷ *Przemysł fabryczny w Królestwie Polskiem 1910* [23], poz. 4533, 4547.

⁴⁸ *Fabryka R. Prusse i S-ka w Łodzi*, „Kurjer Handlowy” – dodatek specjalny do pisma „Ilustrowana Republika”, 28.01.1928, nr 28, s. 1; reklama firmy R. Prusse i S-ka, „Kurjer Handlowy”, 28.01.1928, nr 28, s. 2.

⁴⁹ *Rocznik polskiego przemysłu i handlu 1932*, Warszawa 1932, poz. 4471, <<http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=101033&from=publication>> [dostęp: 1 października 2015 roku].

⁵⁰ *Rocznik polskiego przemysłu i handlu 1934*, Warszawa 1934, poz. 8576, <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=101034&from=&dirids=1&ver_id=&lp=3&QI=> [dostęp: 1 października 2015 roku].

puddła na papierosy, amunicję oraz opakowania dla przemysłu włókienniczego, chemicznego i elektrycznego. Firma zatrudniała 187 osób, w tym 180 robotników. Druga firma w budynku przy ulicy Żeromskiego 52 prowadzona była pod nazwą Fabryka Wyrobów Papierowych „Żaba” Sp. z o.o., a zarządzana była przez Rudolfa Prusiego. Powstawały w niej między innymi bilety kolejowe, papier krepowany oraz rolki papieru toaletowego. „Żaba” dawała zatrudnienie zaledwie 15 robotnikom⁵¹.

Oprócz wymienionych dużych fabryk w Łodzi działało jeszcze kilka mniejszych zakładów wytwarzających opakowania papierowe. W pierwszych latach powojennych pudełka tekturowe wytwarzano jeszcze przy ulicy Lipowej 35. Ponadto pojawiły się niewielkie zakłady wytwarzające torebki papierowe przy ulicy Kilińskiego 78 oraz ulicy Wolborskiej 36⁵². Wykaz przemysłowy z 1930 roku wymienia jeszcze zakłady wytwarzające pudełka przy ulicy Konstantynowskiej 18, ulicy Kościelnej 5 oraz ulicy 28 Pułku Strzelców Kaniowskich 73⁵³. W drugiej połowie lat 30. działały kolejne nie-duże fabryki pudełek przy ulicy Piotrkowskiej 135 oraz przy ulicy Sienkiewicza 41⁵⁴.

Niewielką grupę zakładów przetwórstwa papierniczego stanowiły fabryki wytwarzające obicia papierowe i papiery kolorowe. Pierwszą z nich założył w 1908 roku Emil Hoffmann przy ulicy Gdańskiej. Początkowo zakład wytwarzał bibułki kolorowe, jednak z czasem podjął produkcję różnych kolorowych papierów satynowanych do oklejania pudełek, a nawet wytwarzał tapety⁵⁵. W 1929 roku uruchomiono fabrykę papierów kolorowych przy ulicy 11 Listopada 190/2/4. W latach 30. zakład był prowadzony pod nazwą Papierkol, a należał wówczas do Abrahama Dawida Pacanowskiego i Samuela Szlamowicza⁵⁶.

Łódź była również miastem, w którym rozwijała się produkcja wyrobów dzisiaj już rzadko wykorzystywanych, a w okresie międzywojennych jeszcze bardzo popularnych. Chodzi o gilzy do papierosów, zwane niekiedy tutkami papierosowymi. Zwinięte puste tulejki z bibułki papierosowej, które osoby palące same nabijały wybraną odmianą tytoniu, były alternatywą dla bibulek, które trzeba było związać własnoręcznie⁵⁷. Już u schyłku XIX wieku powstały w Łodzi pierwsze zakłady wytwarzające papierowe gilzy do napełniania tytoniem. W wykazie przemysłowym z 1905 roku wymieniono zakład Majera Chiffa Lenga, który istniał od 1875 roku przy ulicy Cegielnianej 3 (obecnie ulice Jaracza i Więckowskiego)⁵⁸. Przy produkcji

⁵¹ *Rocznik polskiego przemysłu i handlu 1938* [15], poz. 12938, 13037.

⁵² *Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów. 1922* [8], poz. 18179, 18167, 18168.

⁵³ *Wydawnictwa informacyjno-adresowe...* [40], poz. 19260, 19262, 19263a.

⁵⁴ *Rocznik polskiego przemysłu i handlu 1938* [15], poz. 12936, 12940.

⁵⁵ *Fabryka Emil Hoffmann w Łodzi*, „Kurjer Handlowy” – dodatek specjalny do pisma „Ilustrowana Republika”, 28.01.1928, nr 28, s. 1.

⁵⁶ *Rocznik polskiego przemysłu i handlu 1938* [15], poz. 12912.

⁵⁷ *Polski Monopol Tytoniowy. Sprzedaż wyrobów tytoniowych w Polsce*, Warszawa 1929, s. 7, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=288483&from=&dirids=1&ver_id=&lp=3&QI=> [dostęp: 5 października 2015 roku].

⁵⁸ D. Bieńkowska, E. Umińska-Tytoń, *Słownik...* [4], hasło: *ul. Cegielniana*, <http://www.log.lodz.pl/modgikwww/pl/Leksykon/C.aspx#CEGIELNIANA_OLD> [dostęp: 14 października 2015 roku].

papierowych gilz pracowało u Lenga 35–50 osób. Od 1900 roku przy ulicy Rokicińskiej 7 (obecnie aleja Piłsudskiego)⁵⁹ działała fabryka gilz papierosowych Franciszka Sindermanna. Zatrudnienie znajdowało tam wówczas 15 osób. Najmniejszym łódzkim producentem gilz do papierosów był w tamtym czasie Stanisław Landau, który w swojej fabryce przy ówczesnej ulicy Milsza 19 zatrudniał 10 pracowników. Przedsiębiorstwo to, funkcjonujące pod nazwą Hygiena, zostało założone w 1904 roku⁶⁰. Rozwój tej dziedziny wytwórczości ograniczał stały wzrost produkcji gotowych papierosów, które były wygodniejsze w użyciu. Dlatego do pierwszej wojny światowej liczba zakładów oferujących gilzy do tytoniu w Łodzi nie uległa powiększeniu. W okresie międzywojennym początkowo sprzedaż, a z czasem także wyrób produktów tytoniowych był kontrolowany przez państwo polskie za pośrednictwem Polskiego Monopolu Tytoniowego. Już na początku lat 20. uruchomiono kilka państwowych fabryk papierosów (wśród nich jedną w Łodzi), a w 1924 roku doprowadzono do przejęcia przez Polski Monopol Tytoniowy wszystkich prywatnych wytwórni papierosów⁶¹. Produkcja pustych gilz papierosowych stanowiła zatem swego rodzaju uzupełnienie dla działalności Polskiego Monopolu Tytoniowego. Wykaz przemysłowy z drugiej połowy lat 30. wymienia 24 krajowe wytwórnie gilz papierosowych, z których 3 znajdowały się w Łodzi. Były to: fabryka „Bristol” Abrahama Lewina przy ulicy Pogonowskiego 40, „Jakor” Chaima Tanennbauma przy ulicy Gdańskiej 11 oraz „Wenecja” Jakuba Wajnberga przy ulicy Cegielnianej 88⁶².

Wśród łódzkich zakładów można znaleźć również producentów innych wyrobów papierowych. Na 1897 rok datowano powstanie fabryki kartonowych wzorów tkackich przy ulicy Wólczańskiej 43. W 1902 roku przy ulicy Piotrkowskiej 202 powstała fabryka wytwarzająca papierowe korbki, rączki do pilników, a nawet naczynia do przędzalni⁶³. W założonym w 1901 roku zakładzie Gustawa Fischera przy ulicy Napiórkowskiego 70 powstawały papierowe i tekturowe ozdoby trumienne oraz krążki tekturowe nasączone trucizną do tępienia much⁶⁴. W okresie międzywojennym produkcja tradycyjnych dla firmy Fischera wyrobów była unowocześniana i powiększana oraz wprowadzono nowe asortymenty: wyroby kotylionowe i papierowe ozdoby choinkowe⁶⁵.

⁵⁹ Ibidem, hasło: *Rokicińska Szosa*, <http://www.log.lodz.pl/modgikwww/pl/Leksykon/R.aspx#RO-KICINSKASZOSA_OLD> [dostęp: 14 października 2015 roku].

⁶⁰ *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok 1906* [7], poz. 3599, 3607.

⁶¹ *Polski Monopol Tytoniowy jako pracodawca*, Warszawa (?) 1929, s. 5–6, <<http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/plain-content?id=146415>> [dostęp: 5 października 2015 roku].

⁶² *Rocznik polskiego przemysłu i handlu 1938* [15], poz. 12989, 12990, 12991.

⁶³ *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskiem na rok 1906* [7], poz. 3592, 3590.

⁶⁴ *Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów. 1922* [8], poz. 18169.

⁶⁵ *Gustaw Fischer i S-ka*, „Kurjer Handlowy” – dodatek specjalny do pisma „Ilustrowana Republika”, 28.01.1928, nr 28, s. 2.

W przedwojennej Łodzi rozpowszechnioną działalnością była produkcja ksiąg handlowych i segregatorów. Tego typu wytwórczość była niezwykle rozdrobniona i prowadziły ją nawet zakłady introligatorskie i drukarskie. Niektóre z tych wytwórni oferowały także zeszyty oraz materiały biurowe⁶⁶.

Podsumowując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że pomimo stosunkowo dużej liczby zakładów papierniczych – głównie przetwórstwa papierniczego – wobec ogromnej liczby różnej wielkości fabryk przemysłu włókienniczego papiernictwo odgrywało w Łodzi stosunkowo niewielką rolę. Największe znaczenie miały wytwórnie papierowych cewek przędzalniczych. Zapotrzebowanie na nie ze strony dominującej w Łodzi branży utrzymywało się na bardzo wysokim poziomie, umożliwiającym funkcjonowanie kilku podmiotom papierniczym.

Znaczna część łódzkich przemysłowców legitymowała się żydowskim pochodzeniem. Okres okupacji niemieckiej oznaczał więc dla wielu właścicieli łódzkich zakładów wyrobów papierowych konfiskatę mienia, prześladowania i zagładę. Przejęte przez Niemców fabryki, jako mienie zdobyczne, często były eksploatowane bez większych inwestycji, aż do całkowitego wyniszczenia urządzeń produkcyjnych, dlatego pomimo że samo miasto nie zostało poważnie zniszczone, straty wojenne w przemyśle były znaczące.

W latach wojny odnotowano uruchomienie dwóch zakładów przetwórstwa papierniczego. W 1941 roku w zabudowaniach po tartaku przy ulicy Henryka 10 uruchomiono niewielką wytwórnię tektury falistej. Początkowo zakład produkował tekturowe płyty izolacyjne, a z czasem również opakowania tekturowe. Produkcję pudełek tekturowych uruchomiono także w zabudowaniach po zakładach włókienniczych przy ulicy Curie-Skłodowskiej 24. Nastąpiło to w latach 1943–1944⁶⁷.

3. Łódzkie papiernictwo po drugiej wojnie światowej

Po drugiej wojnie światowej Polska znalazła się w sowieckiej strefie wpływów. Dla całego przemysłu oznaczało to powszechną nacjonalizację i poddanie poszczególnych fabryk centralnemu zarządzaniu. W branży papierniczej dotyczyło to jedynej wytwórczej fabryki tektury na obszarze włączonej do Łodzi Rudy Pabianickiej, jak też kilkunastu niewielkich zakładów przetwórstwa papierniczego. Jednak rok 1945 przyniósł zasadniczą zmianę w postrzeganiu Łodzi przez polski przemysł papierniczy. Z powodu zniszczenia Warszawy w Łodzi ulokowano władze branż przemysłu lekkiego, w tym włókiennictwa i papiernictwa. Znalazł tu siedzibę zarządzający branżą papierniczą Centralny Zarząd Przemysłu Papierniczego, a w ślad za nim papiernicze instytucje naukowo-badawcze, przedsiębiorstwa zaplecza konstrukcyjnego i technicznego. Na potrzeby zakładów papierniczych na terenie całej Polski Politechnika Łódzka zaczęła kształcić kadry dla przemysłu papierniczego. Także

⁶⁶ Przykładem takiego podmiotu była firma „Kajet” przy ulicy 11 listopada 14 – *Rocznik polskiego przemysłu i handlu 1938* [15], poz. 13029.

⁶⁷ S. Bielski, *Łódzkie Zakłady Wyrobów Papierowych* [2], s. 332–333.

w Łodzi umiejscowiono siedzibę Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Przemysłu Papierniczego – branżowej organizacji naukowo-technicznej.

Oprócz wzrostu rangi Łodzi dla przemysłu papierniczego, spowodowanego umiejscowieniem tu władz i najważniejszych instytucji papierniczych, miasto w okresie powojennym doczekało się inwestycji w zakłady papiernicze. Początkowo na bazie przedwojennych fabryk przetwórczych utworzono dwa państwowe przedsiębiorstwa: Łódzkie Zakłady Cewek Przędzalniczych i Łódzkie Zakłady Wyrobów Papierowych, które stały się zalążkami dwóch znaczących zakładów przetwórczych przemysłu papierniczego.

Pierwsze z wymienionych przedsiębiorstw przejęło majątek trzech łódzkich wytwórni cewek: przy ulicy Kopernika, przy ulicy Suwalskiej i przy ulicy Pomorskiej (w latach 1946–1990 ulica Pomorska nosiła nazwę Marcelego Nowotki)⁶⁸. Jako czwartą do przedsiębiorstwa włączono fabrykę w Pabianicach. Poszczególnym zakładom nadano kolejne numery: Kopernika – 1, Suwalska – 2, Pomorska – 3, Pabianice – 4. Największą spośród nich była fabryka numer 1, należąca niegdyś do rodziny Toepfferów. To ona stała się główną siedzibą przedsiębiorstwa⁶⁹. Przez pierwsze powojenne lata zakłady eksploatowano bez większych inwestycji, jednocześnie planując skomasowanie produkcji w największym z nich – przy ulicy Kopernika, a następnie budowę całkowicie nowej wytwórni⁷⁰. Jednak pod koniec lat 40. ten leciwy zakład spłonął i wówczas władze państwowe postanowiły przyspieszyć budowę nowej fabryki, którą zlokalizowano na terenie przyłączonej do Łodzi Rudy Pabianickiej, przy ulicy Pabianickiej 119/131. Realizację inwestycji rozpoczęto w 1950 roku, a produkcję uruchomiono już 11 listopada 1951 roku. Nowe Łódzkie Zakłady Cewek Przędzalniczych CETECH stały się wkrótce jedynym w kraju producentem cewek papierowych, wytwarzającym rocznie nawet 500 milionów sztuk. Cewki z Łodzi wykorzystywano we wszystkich krajowych zakładach włókienniczych, a również w Egipcie, Grecji, Iranie, Rumunii i na Węgrzech. Oprócz cewek przędzalniczych zakład wytwarzał także papierowe torby oraz tekturę tłoczoną. Już w latach 1962–1963 zapoczątkowano w fabryce produkcję cewek z tworzyw sztucznych. Z czasem ten surowiec zastąpił papier, w wyniku czego zależności pomiędzy fabryką a branżą papierniczą uległy rozluźnieniu⁷¹. Przedsiębiorstwo, mające doświadczenie w produkcji papierowych cewek, wprowadziło całkowicie nowy asortyment – papierowe butelki na półpłynne smary, które z powodzeniem zastępowały droższe blaszane puszki. Papierowe butelki powstawały z papieru cewkowego⁷². Obecnie spadkobierczynią łódzkiej wytwórni cewek przędzalniczych jest firma pod nazwą Cetech Sp. z o.o., działająca

⁶⁸ D. Bieńkowska, E. Umińska-Tytoń, *Słownik...* [4], hasło: *ul. Pomorska*, <<http://www.log.lodz.pl/modgikwww/pl/Leksykon/P.aspx#POMORSKA>> [dostęp: 10 października 2015 roku].

⁶⁹ *II Rocznik przemysłu odrodzonej Polski 1948*, Łódź–Warszawa 1948, poz. 3384.

⁷⁰ *Srebrny jubileusz Łódzkich Zakładów Cewek Przędzalniczych „CETECH”*, „Przegląd Papierniczy” 1977, nr 4, s. 152–154.

⁷¹ A. Sułat, K. Subicki, *Łódzkie Zakłady Cewek Przędzalniczych* [2], s. 146–149.

⁷² A. Sułat, *Wyrób papierowych butelek do olejów*, „Przegląd Papierniczy” 1964, nr 12, s. 392–394.

w budynkach przy ulicy Pabianickiej 119/131, a z przetwórstwem papierniczym łączy ją prowadzona od 1990 roku produkcja spiralnie zwijanych tulei⁷³.

Drugim przedsiębiorstwem papierniczym w Łodzi były Łódzkie Zakłady Wyrobów Papierowych, utworzone z kilku niewielkich fabryk wytwarzających różne produkty, m.in. pudełka, torby, papier toaletowy, taśmy papierowe podgumowane itp.⁷⁴ Obejmowało ono początkowo cztery zakłady: fabrykę kartonażu przy ulicy Żeromskiego 52, Oddział Tektury Falistej przy ulicy Henryka 10, Oddział Produkcji Pudełek przy ulicy Curie-Skłodowskiej 24 oraz Oddział Produkcji Papierów Światłoczułych przy ulicy Wólczańskiej 222. Z czasem do przedsiębiorstwa przyłączono Laboratorium-Bazę Przemysłu Przetworów Papierowych i Materiałów Biurowych, które posiadało swój doświadczalny zakład konstrukcji opakowań tekturowych przy ulicy Curie-Skłodowskiej 24⁷⁵.

Wzrost zapotrzebowania licznych branż na opakowania tekturowe (tańsze i wygodniejsze w transporcie niż stosowane dotąd skrzynie drewniane) spowodował, że już w latach 50. powstała koncepcja budowy nowych zakładów wyrobów papierowych, które mogłyby dostarczać opakowania papierowe innym branżom. Nową fabrykę postanowiono zlokalizować na obszarze dawnej wsi Teofilów (obecnie północno-zachodnia część Łodzi), przy ulicy Wareckiej. Przedsiębiorstwo to było zarazem pierwszą w powojennej Polsce wybudowaną od podstaw dużą fabryką przetwórstwa papierniczego – wcześniej istniały w kraju liczne niewielkie zakłady przetwórcze, w których na ogół eksploatowano stare, przedwojenne urządzenia. Na podjęcie decyzji przez władze gospodarcze PRL-u o budowie w Łodzi nowoczesnych zakładów wytwarzających opakowania papierowe wpływ miał wzrost zapotrzebowania licznych branż na pudła tekturowe.

Do realizacji inwestycji w Łodzi przystąpiono w 1961 roku, a po czterech latach – 20 lipca 1965 roku – nastąpiło uroczyste otwarcie nowych Łódzkich Zakładów Wyrobów Papierowych. Oprócz nowoczesnych ciągów produkcyjnych na Warecką przywieziono liczne urządzenia ze starych fabryk, m.in. z ulicy Żeromskiego. W nowej fabryce powstawały tektury trzy- i pięciowarstwowe, pudła, kartonáže, torebki na produkty spożywcze, papiery wzorzyste, a nawet zeszyty. Produkcję papieru światłoczułego utrzymywano jeszcze przez kilka lat w starym zakładzie przy ulicy Wólczańskiej 222⁷⁶.

Przez pierwsze dwie dekady istnienia Łódzkie Zakłady Wyrobów Papierowych uchodziły za przedsiębiorstwo stosunkowo nowoczesne. Jednak w latach 80. XX wieku, w związku z postępującym wyeksploatowaniem ciągów produkcyjnych przy jednoczesnym braku poważniejszych inwestycji w majątek produkcyjny, fabrykę

⁷³ Portal internetowy firmy Cotech Sp. z o.o., <<http://www.cotech.com.pl/tuleje.html>> [dostęp: 15 czerwca 2015 roku].

⁷⁴ *II Rocznik przemysłu odrodzonej Polski 1948* [69], poz. 3385.

⁷⁵ S. Bielski, *Łódzkie Zakłady Wyrobów Papierowych* [2], s. 332.

⁷⁶ I. Woźniczko, *Nowy zakład przetwórstwa papierniczego*, „Przegląd Papierniczy” 1966, nr 5, s. 146–150.

spotykały coraz większe problemy techniczne. Modernizację zakładu rozpoczął w 1994 roku nowy właściciel – polsko-skandynawska firma Intercell, zarządzająca zakładami celulozowo-papierniczymi w Ostrołęce (łódzka fabryka była tradycyjnym odbiorcą wytwarzanego w Ostrołęce papieru)⁷⁷. W 2004 roku, po przejęciu polskich zakładów należących do spółki Intercell przez europejskiego potentata na rynku papierów i opakowań – firmę Stora Enso, łódzka fabryka również stała się własnością tego koncernu. Ostatnie lata w dziejach łódzkiej fabryki to okres dalszego unowocześniania parku maszynowego. Obecnie zakład produkuje rocznie do 115 milionów metrów kwadratowych tektury falistej, przetwarzanej na miejscu na opakowania. W Łodzi firma daje zatrudnienie około 150 osobom⁷⁸.

Oprócz wybudowanych po drugiej wojnie światowej od podstaw zakładów przy ulicy Pabianickiej i ulicy Wareckiej – przedwojenne fabryki wytwórcze i przetwórcze przemysłu papierniczego po wyeksploatowaniu urządzeń produkcyjnych likwidowano. Jedną z najdłużej działających była należąca niegdyś do Arnolda Bajera fabryka tektury litej w Rudzie Pabianickiej. Zakład ten po znacjonalizowaniu był eksploatowany aż do 1968 roku. Z powojennego paszportu techniczno-produkcyjnego dowiadujemy się, że w drugiej połowie lat 40. wykorzystywano tam 3 gniotowniki i 3 holendry do przygotowywania masy papierniczej oraz 3 tekturówki do formowania tektury, datowane na 1912 rok. Jako surowiec wykorzystywano tam makulaturę, kurz z cewek przędzalniczych oraz zużyte papierowe cewki przędzalnicze. Przy zatrudnieniu dochodzącym do 124 osób rocznie wytwarzano do 1,3 tysiąca ton tektury szarej⁷⁹.

Do dziś w Łodzi tradycje papiernicze kultywują jedynie zmodernizowane w ostatnich latach zakłady wyrobów papierowych przy ulicy Wareckiej oraz fabryka przy ulicy Pabianickiej. Warto jednak wspomnieć, że nadal w Łodzi funkcjonuje kilka instytucji odgrywających istotną rolę w branży papierniczej w całej Polsce. Założone w 1946 roku Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Przemysłu Papierniczego, które od 1992 roku działa jako Stowarzyszenie Papierników Polskich, realizuje zadania na rzecz branży w zakresie kontaktów z administracją rządową i samorządem gospodarczym. W ramach Politechniki Łódzkiej funkcjonuje Instytut Papiernictwa i Poligrafii, który oprócz kształcenia kadr dla firm papierniczych, prowadzi działalność naukowo-badawczą na rzecz branży. Prace naukowo-badawcze na rzecz papiernictwa realizuje również Instytut Biopolimerów i Włókien Chemicznych.

⁷⁷ *Ten sam profil, inna jakość. Intercell kupił Łódzkie Zakłady Papiernicze*, „Rzeczpospolita”, 29.12.1993, nr 303.

⁷⁸ Na podstawie informacji firmy Anny Chmielewskiej-Wurch z firmy Stora Enso Poland S.A., Łódź, ulica Warecka 7, udzielonych w dniu 26 lutego 2015 roku.

⁷⁹ Archiwum Państwowe w Łodzi [dalej: APL], zespół *Centralny Zarząd Przemysłu Papierniczego*, sygn. 1080, *Łódzkie Zakłady Papiernicze. Techniczno-produkcyjny paszport Fabryki Tektury w Rudzie Pabianickiej 1950 r.*, s. 4, 26, 38–41; APL, zespół *Centralny Zarząd Przemysłu Papierniczego*, sygn. 1082, *Łódzkie ZP. Ruda Pabianicka. Aktualizacja paszportu za lata 1953–1957, Aktualizacja za 1954 r.*, s. 5; APL, zespół *Zjednoczenie Przemysłu Celulozowo-Papierniczego*, sygn. 1499, s. 123.

Słowa kluczowe: Łódź, łódzki przemysł papierniczy, przetwórstwo papiernicze

An outline of history of the paper industry in Łódź

Summary

The dominant branch of industry in Łódź was textile industry that contributed to the city's development. However, from the turn of the 19th and 20th century, a large number of paper mills emerged in the city, manufacturing products in response to the needs of the textile industry. This included, among other things, three manufacturing plants (producing paper and cardboard) as well as a great number of factories processing paper and cardboard into spinning coils, packaging and even wallpapers.

After World War II Łódź became the seat of authorities of the centralised paper industry. The city was also home to scientific and research centres conducting activities for the benefit of the paper industry across the country. Furthermore, in the 50's and 60's, a new factory was opened in Łódź, manufacturing spinning coils as well as a modern plant manufacturing paper packaging.

Key words: Łódź, paper industry in Łódź, paper processing industry.

Translation Witold Walecki

Abriss zur Geschichte der Papierindustrie in Lodsch

Zusammenfassung

Der dominierende Industriezweig in Lodsch war die Textilindustrie, welcher die Stadt ihren Aufstieg verdankte. Es entstanden jedoch am Ende des 19. Jh. zahlreiche Papierbetriebe, die Erzeugnisse für die Textilindustrie bereitstellten. Dies betraf insbesondere drei Produktionsbetriebe (welche Papier und Karton herstellten), wie auch verschiedene Fabriken, welche Papier und Karton in Spinnrollen, Verpackungen und sogar Tapeten verwandelten.

Nach dem Zweiten Weltkrieg wurde Lodsch zum Sitz der verstaatlichten Papierindustrie. In dieser Stadt fanden aber auch wissenschaftliche Zentren und Forschungseinrichtungen ihren festen Sitz, welche für die Papierindustrie in ganz Polen Untersuchungen durchführten. Weiter entstanden in den 1950er- und 1960er-Jahren neue Fabriken für die Produktion von Spinnrollen sowie moderne Betriebe zur Herstellung von Papierverpackungen.

Schlüsselbegriffe: Łódź (Lodsch), Papierindustrie in Łódź (Lodsch), Papierverarbeitung.

Übersetzt von Alexander Alisch

Nástin dějin papírenského průmyslu v Lodži

Shrnutí

Dominantním průmyslovým odvětvím v Lodži bylo textilnictví, jemuž město vděčí za svůj rozvoj. Avšak od konce 19. století vznikaly ve městě rovněž četné papírenské závody, které vyráběly potřeby pro textilní průmysl. Týkalo se to mj. tří výrobních závodů vyrábějících papír a lepenku a také mnoha továren, které zpracovávaly papír a lepenku pro výrobu cívek do tkalcovských stavů, obalů a dokonce tapet.

Po druhé světové válce se Lodž stala sídlem řídicích orgánů znárodněného papírenského odvětví. Ve městě našla sídlo i vědecká a výzkumná střediska, která pracovala pro papírenský průmysl na území celého Polska. Kromě toho v 50. a 60. letech vznikly v Lodži nová továrna vyrábějící cívky do tkalcovských stavů a moderní závody vyrábějící papírové obaly.

Klíčová slova: Lodž, lodžský papírenský průmysl, papírenské zpracování.

Překlad Otmar Robosz